

A fordítás mint választások és döntések sorozata

Beszámoló a XVI. Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciáról

(Miskolc, 2024. január 18.)

Három éve a Covid kényszerített minket arra, hogy online rendezzük meg a Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciát, de idén is úgy döntött a szervezőbizottságunk, hogy a januári – gyakran zimankós – időben nem teszi ki a résztvevőket annak, hogy Miskolcra utazzanak. A személyes konferenciáknak megvan a varázsa: szünetekben lehet beszélgetni, közösen kávézgatni, régi és új ismerősökkel találkozni az impozáns MAB Székházban. De az online térnek tagadhatatlan előnye az, hogy így sokkal többen tudnak részt venni, akár nézőként, akár előadóként. Az idén *A fordítás mint választások és döntések sorozata* címet kapta a 2024. január 18-án megtartott rendezvényünk. Közel száz résztvevő volt kíváncsi az öt délelőtti plenáris előadásra és a délutáni szekcióelőadásokra.

Először Klaudy Kinga, az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék professor emeritusa, a Fordítástudományi Doktori Program vezetője, a MANYE alelnöke mutatta be legújabb kutatásait *Az összevonás-elkerülési hipotézis vizsgálata emberi és gépi fordításokban* című előadásában. Minden hallgató számára érdekes volt, de főként a fordítástudomány oktatásában érdekelték számára tanulságos is, hogy az előadó a hallgatói példatárakon és *gépi fordításokon végzett komparatív elemzéseket*. Az ezekből bemutatott példákon keresztül bizonyította hipotézisét, mely szerint az emberi fordítók több esetben jelentés-összevonást alkalmaznak, szemben a gépi fordítóprogramokkal. Rendszerszerűen és visszatérően az emberi fordítók a kezdést kifejező igéket beolvasztják a főigébe, az idéző igék módhatározóját, a testrészek megnevezését és a határozói vagy tárgyi bővítményt beolvasztják az igébe, az általános jelentésű igét összevonják a konkrét jelentésű főnévvel és melléknévvel, a rokonságneveket is összevonják, illetve gyakran alkotnak többszavas forrásnyelvi mondatokból egyszavas *célnyelvi* mondatokat, melyek a gépi fordítás során sohasem jönnek létre. Professzor asszony hangsúlyozta, hogy a gépi fordítás – bár érthető, koherens szöveget ad – nem képes ilyen összevonásokra, és ez „eltolhatja a magyar nyelvet az analitikus szerkesztésmód irányába, és ezáltal csökkenhet az összefüggő szövegek kohéziója.”

Heltai Pál, a Kodolányi János Egyetem professor emeritusa *A relevancia elve a kultúraspecifikus elemek fordításában* címmel tartott egy *átfogó, rendkívül érdekes* elméleti előadást. A vizsgálat elméleti megközelítéséhez Professzor úr a relevancia-elméleti megközelítést javasolta, bemutatta a jellemzőit, és azt, hogy miként lehet a fordításokban alkalmazni. Gutt 1991-es művét¹ idézve elmondta, hogy a fordításnak biztosítania kell a megfelelő kontextuális hatásokat, nem szabad, hogy az értelmezés

¹ Gutt, E.-A. (1991). *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Blackwell.

indokolatlanul nagy erőfeszítést igényeljen a célnyelvi olvasó részéről, illetve, hogy a fordítás nem kell, hogy ekvivalens legyen az eredetivel; legyen optimálisan hasonló, mivel „a célközönség kognitív környezete eltér a forrásnyelvi közönségétől.” A relevanciaelmélet-alapú megközelítés „előnye, hogy a fordítást a kommunikáció keretében helyezi el, egységes elméleti keretet és terminológiát nyújt, és nagyobb magyarázó erővel bír.” A lényeg a szöveg és az olvasó között fennálló *kölcsönös kognitív környezet, mind a forrás- mind a célnyelvi szöveg esetében*; a kultúraspecifikus elemek ezek viszonyában értelmezhetők. „Tehát nem a szavak kultúraspecifikusak, hanem a mentális reprezentációk.” Ezért fontos, hogy a fordító tisztában legyen a célnyelvi kognitív környezettel és a fordítás céljával.

Fóris Ágota egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelv-tudományi Tanszékének oktatója, a MANYE alelnöke a terminológiamedenczmentről beszélt *Választások és döntések a terminológiakezelésben* című előadásában. Azt részletezte, hogy a terminológiakezeléssel foglalkozóknak számos döntést kell meghozniuk azzal kapcsolatban, hogy „milyen módszerekkel és eszközökkel, milyen elvek alapján kezeljük a terminológiát.” Ezen döntések következményeit, illetve befolyásoló tényezőit mutatta be az előadás, kifejezetten fordításközpontú szempontokat előtérbe helyezve, és részletezte a terminológiakezelés céljait, fajtáit, területeit és eszközeit. A fordítókat elsősorban az eszközök érintik (pl. CAT eszközök), illetve az ezekhez kapcsolódó útmutatók és szabványok. Az előadó ismertette a nemzeti terminológiai portálokat és adatbázisokat, a szervezeti és egyéni terminológiakezelés jellemzőit, valamint a nyilvános és nem nyilvános adatbázisokat is. A következtetések között kiemelte, hogy „a fordítóknak sok adatra és ismeretre van szükségük, [és] a fordítók választásait és döntéseit befolyásolja a tudásuk (ismereteik) és a kompetenciáik.”

Rövid szünet után Kappanyos András, a Miskolci Egyetem egyetemi tanára, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese, tudományos tanácsadója *Zökkenők, váltók, vakvágányok: a fordítási folyamat sarokpontjai* című előadását hallgathatták meg a résztvevők. Roman Jakobson bináris modelljét² vette alapul, mely szerint egyrészt a kognitív adatok bármilyen korlátozás nélkül lefordíthatók, másrészt a költészet nem fordítható, és csak *teremtő áttétele* lehetséges. Az előadó elsősorban a *kreatív zónáról*, a fordító *kognitív zónán* kívül meghozott döntéseiről beszélt, illetve ezek irodalmi implikációiról. A fordítók számára nehézséget okozó esetek első kategóriájába azok a konkrét példák tartoztak, melyek *között szerepelt a kikényszerített explicitáció és a fenntartandó eldöntetlenség*, a paronomázia. Második kategória a célnyelvi referenciahiány (lacuna), az idiolektusok és a szociolektusok. A harmadik kategóriába azok az esetek tartoznak, ahol meglehet, hogy van ekvivalencia, de a célnyelven nem kívánt a konnotáció. Ilyen esetekben a fordító még a kreatív zónából is kilépve a *kádencia zónába* kerül. Ez esetenként kulturális veszteségeket okozhat, ezért rendkívül fontos, hogy a fordító tudatosan és körültekintően járjon el.

² Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. In Bower, R. A. (Ed.), *On Translation* (pp. 232–239). Harvard University Press.

Utolsó plenáris előadónk Engel Izolda jogász, az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék oktatója volt, aki *Ítéletek fordítása – A formulaszerű nyelvhasználat vizsgálata a fordítási stratégiák tükrében* című előadásában kontrasztív szövegelemzések eredményeit mutatta be. Jogászként nyelvész-szemlélettel vizsgált bírói ítéleteket és azok fordításait. Előadásában a legérdekesebb szöveghelyeket ismertette, különös tekintettel a formulaszerű elemek fordítására, a fordítási nehézségekre és az ekvivalencia kérdésére.

Az ebédszünet után a délutáni előadások hét szekcióban folytatódtak:

1. Fordítói választások és döntések
2. Gépi fordítás, mesterséges intelligencia és transzmediális közvetítés
3. Újrafordítás
4. Irodalom és fordítás
5. Interkulturális kommunikáció és nyelvoktatás
6. Nyelvoktatás és nyelvtanulás
7. Szaknyelvek, terminológia és fordítás

A huszonhat szekcióelőadás absztraktját a Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék honlapján olvashatják az érdeklődők. Az előadások anyaga várhatóan 2024 őszén jelenik meg az *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* című lektorált folyóiratban.

Előadóinknak hálásan köszönjük, hogy színes és izgalmas bemutatóikkal gazdagították konferenciánkat. Mindenkit szeretettel várunk jövőre is a kis-MANYE találkozón.

Sasvári Anna